
Ostensiewe adressering in vertalende woordeboeke

R.H. Gouws, *Departement Afrikaans en Nederlands,
Universiteit van Stellenbosch, Suid-Afrika*

Abstract: Ostensive Addressing in Translation Dictionaries. From a semantic perspective the inclusion of translation equivalents can be regarded as the most important component of the lexicographical treatment in translation dictionaries. One seldom finds a complete agreement in the semantic scope of lemma and translation equivalent. Consequently the lexicographer has to include additional entries to achieve a relation of communicative equivalence between source and target language. The need for this additional information is especially noticeable in articles with an equivalent relation of semantic divergence. The polysemous character of the lemma compels the inclusion of different translation equivalents for each polysemous sense of the lemma. To assist the dictionary user in his choice of equivalents it is imperative that the equivalents should be complemented by contextual information.

Pictorial illustrations can be employed as a microstructural type to enhance semantic disambiguation. This ostensive addressing is not used properly in Afrikaans translation dictionaries. In contrast to the widely accepted point of view that pictorial illustrations only have an encyclopedic function this paper emphasizes their semantic importance, the extent of their lexicographical function and their range of application. Although the primary utilization of ostensive addressing is found in the differentiation of senses in equivalent relations of semantic divergence, it is also used extensively where a lemma has a low degree of translatability. The explicitness that can be achieved through the use of pictorial illustrations enhances the retrieval of information. This applies to both monolingual descriptive and translation dictionaries.

Keywords: ADDRESSING, COMMUNICATIVE EQUIVALENCE, CONTEXTUAL INFORMATION, CONVERGENCE, DIVERGENCE, ENCYCLOPEDIA INFORMATION, EQUIVALENT RELATIONS, LEXICOGRAPHY, MEANING DIFFERENTIATION, OSTENSIVE ADDRESSING, PICTORIAL ILLUSTRATIONS, POLYSEMY, PRAGMATIC INFORMATION, SURROGATE EQUIVALENT, TRANSFER OF INFORMATION, TRANSFER OF MEANING, TRANSLATABILITY, TRANSLATION DICTIONARY

Opsomming: Vanuit 'n semantiese perspektief is die aangawe van vertaalekwivalente die belangrikste komponent van die leksikografiese bewerking in vertalende woordeboeke. Die semantiese bestek van lemma en vertaalekwivalent oorvleuel selde volledig. Gevolglik moet die leksikograaf aanvullende inskrywings voorsien om kommunikatiewe ekwivalensie tussen bron- en doeltaal te bereik. Die behoefte aan hierdie soort inskrywings is veral akuit in gevalle van 'n ekwivalentverhouding van semantiese divergensie. Die polisemie van die lemma lei hier tot die opname van verskillende vertaalekwivalente vir elk van die polisemiese onderskeidings van die lemma. Om die gebruiker te help met die korrekte keuse van 'n vertaalekwivalent is dit belangrik dat kon-

teksaanduidende inligting verskaf word.

Illustrasieprente is 'n tipe mikrostrukturelement wat gebruik kan word om semantiese ve-eenduidiging te bewerk. Dié ostensiewe adressering word tans nie in die Afrikaanse vertalende leksikografie benut nie. In teenstelling met die siening wat wyd gehuldig word dat illustrasieprente slegs ensiklopediese waarde het, wys hierdie artikel op die leksikografiese funksionaliteit en wye toepassingswaarde daarvan. Alhoewel ostensiewe adressering veral van waarde is om betekenisdifferensiasie by semantiese divergensie te bewerk, het dit ook 'n leidinggewende waarde in die artikels van lemmas met 'n lae graad van vertaalbaarheid. Die eksplisietheid wat deur illustrasieprente bewerk word, bevorder 'n beter ontsluiting van die aangebode inligting. Dit geld sowel vertalende as verklarende woordeboeke.

Sleutelwoorde: ADRESSERING, BETEKENISDIFFERENSIASIE, BETEKENISOORDRAG, DIVERGENSIE, EKWIVALENTVERHOUDINGE, ENSIKLOPEDIËSE INLIGTING, ILLUSTRASIEPRENTE, INLIGTINGSOORDRAG, KOMMUNIKATIEWE EKWIVALENSIE, KONTEKSTUELE INLIGTING, KONVERGENSIE, LEKSIKOGRAFIE, OSTENSIEWE ADRESSERING, POLISEMIE, PRAGMATIESE INLIGTING, SURROGAATEKWIVALENT, VERTAALBAARHEID, VER-TALLENDE WOORDEBOEK

1. Inleiding

Ontwikkeling gedurende die laaste twee dekades het talle verbeterings in die leksikografiepraktyk tot gevolg gehad. Maar wat ewe belangrik en opvallend is, is die veranderinge op die gebied van die teoretiese leksikografie. Die teoretiese leksikografie is in hierdie tyd as 'n volwaardige subdissipline van die taalkunde gevestig. Terselfdertyd lewer die leksikografie steeds bewys van 'n aktiewe wisselwerking tussen die teoretiese en die praktiese komponent; 'n wisselwerking wat albei die komponente van die vakgebied bevoordeel. Dit bied enersyds 'n stel riglyne aan die leksikografiepraktyk en andersyds is dit gerig op die formulering van 'n samehangende teorie. Een van die opvallende kenmerke van die onlangse metaleksikografiese navorsing is juis die strewe na die formulering van 'n algemene leksikografieteorie. So 'n teorie moet verantwoording kan doen van onder meer die taalkundige grondslae van die leksikografie, van al die inligtingstipes wat in 'n woordeboek hanteer word en dit moet leiding gee oor die voordeligste manier waarop die inligtingsoordrag kan plaasvind.

In 'n poging om in elke woordeboektype 'n optimale inligtingsoordrag te verseker, staan die ondersoek na die inligtingsdigtheid van woordeboeke tans in die brandpunt van die metaleksikografiese gesprek. Volgens Hausmann (1989: 982) kan die inligtingsdigtheid van 'n woordeboek beskou word as die kwantitatiewe verhouding tussen die woordeboek se makro- en mikrostruktuur. 'n Toename in mikrostrukturele inskrywings verhoog gevolglik die inligtingsdigtheid. 'n Woordeboek kan óf makro- óf mikro-georiënteerd wees, of dit kan 'n onpartydige oriëntering handhaaf. Hoe hoër die inligtingsdigtheid

van 'n woordeboek hoe sterker is sy mikrostrukturele oriëntering.

Weens die beperkte ruimte in 'n woordeboekartikel lei 'n verhoging in die inligtingsdigtheid dikwels tot 'n implisiete aanbieding van sekere inligtingstipes. Eweneens lei 'n mikrostrukturele oriëntering daartoe dat een inskrywing dikwels meer as een funksie moet verrig, vergelyk Hansen (1990: 96). Ter illustrasie hiervan kan die behandeling van die lemma *lusteloos* in *Groot woordeboek* nagegaan word. Hierdie lemma kry die volgende vertaalekwivalentparadigma:

listless, spiritless, apathetic; dull, languid, flat;

Op grond van die redaksionele stelsel wat in hierdie woordeboek gevolg word, kan daar uit hierdie vertaalekwivalentparadigma afgelei word dat die lemma 'n polisemiese leksikale item is met twee polisemiese onderskeidinge. Dit word afgelei van die gebruik van die kommapunt tussen *apathetic* en *dull*. Kommas word gebruik om vertaalekwivalente te skei waartussen daar 'n sinonimiese verhouding bestaan en kommapunte skei vertaalekwivalente wat verskillende polisemiese onderskeidinge van die lemma verteenwoordig. Die sinonimiese verhouding tussen *listless, spiritless* en *apathetic* word deur die stelsel geïmpliseer. In hierdie artikel bestaan daar 'n ekwivalentverhouding van divergensie tussen lemma en vertaalekwivalente. Hierdie divergensieverhouding is van sowel 'n semantiese as 'n leksikale aard, vgl. Gouws (1989: 166 e.v.). Die polisemiese aard van die lemma lei tot semantiese divergensie terwyl die bestaan van twee doeltaalsinoniemparadigmas 'n voorbeeld van leksikale divergensie is. Die nie-alfabetiese ordening van *spiritless* en *apathetic* impliseer dat die laasgenoemde vertaalekwivalent 'n laer gebruiksfrekwensie het as die eerste. Die weergawe van hierdie vertaalekwivalente dra meer as een inligtingstipe oor. Dit is 'n voorbeeld van polifunksionele inskrywings. Implisietheid en polifunksionaliteit verhoog die inligtingsdigtheid van die woordeboek en bemoeilik 'n eenduidige ontsluiting van inligting.

Tans speel die gebruikersperspektief 'n dominante rol in die besluitneming oor die aard en aanbieding van inligting in woordeboeke. Dit word algemeen aanvaar dat die potensiele teikengebruiker van die woordeboek van bepalende belang is vir die tipe inligting wat in die woordeboek opgeneem word asook die manier waarop dit aangebied word. In woordeboeke wat gerig is op gesofistikeerde gebruikers is 'n hoë inligtingsdigtheid en die gepaardgaande toename in implisiete inligtingsoordrag aanvaarbaar. Daarteenoor moet 'n woordeboek wat saamgestel word vir gebruikers met 'n laer graad van woordeboekontsluitingsvaardighede van 'n baie eksplisiete inligtingsaanbod gebruik maak. Een van die metodes van 'n eksplisiete inligtingsaanbod waaraan nogmaals aandag gegee word, is om deur die gebruik van die metode van ostensiewe adressering die leksikografiese bewerking per illustrasieprent aan te bied.

2. Die begrip *ostensiewe adressering*

In die benoeming van die komponente van 'n woordeboek dui Hausmann en Wiegand (1989: 328) aan dat die basiese eenheid van 'n woordeboek die behandelingsseenheid is. Dit volg uit die bymekaarbring van 'n vorm (die lemma) en die inligting wat op daardie vorm gerig is. Binne 'n teksbenadering word daar na die lemma as die topiek verwys. 'n Woordeboekartikel het dus 'n tipiese tema / rema-struktuur. Die manier waarop die vorm en die inligting oor die vorm bymekaargebring word, is die adresseringsprosedure van die spesifieke woordeboek. Elke inskrywing is aan 'n bepaalde vorm, die adres, gerig. Die term adressering verwys na die gerigtheid van 'n bepaalde mikrostrukturele inskrywing. Inskrywings het meestal 'n lemmatiese adressering, d.w.s. hulle is gerig op die lemma. Tog is elke inskrywing nie noodwendig op die lemma gerig nie maar soms op ander mikrostruktuurelemente. Dit is 'n nie-lemmatiese adressering. Die adresseringstruktuur van 'n woordeboek verwys na al die verskillende tipes adressering wat daarin voorkom.

Die mees tipiese verhouding tussen die tema en rema word deur 'n verbale adressering aangedui. Voorbeelde hiervan is die verhouding tussen definiendum en definiens, die aangawe van grammatiese inligting wat die lemma geld of die gebruik van voorbeeldsinne as deel van die leksikografiese kommentaar op die lemma. Maar in die leksikografie is daar ook 'n gevestigde praktyk om inligting op 'n nie-verbale manier weer te gee. Een so 'n manier van 'n nie-verbale inligtingsoordrag is die gebruik van illustrasieprente. Illustrasieprente het 'n baie duidelike aanwysende funksie en die verhouding tussen die illustrasieprent en die betrokke topiek is 'n voorbeeld van ostensiewe adressering.

Die afgelope paar jaar was daar in die rekenaartegnologie dramatiese ontwikkeling wat die leksikografie tot voordeel is. In elektroniese woordeboeke word daar op groot skaal met illustrasieprente gewerk. In die CD-ROM-weergawe van die *American Heritage Dictionary* kan sommige illustrasieprente as 'n bewegende beeld op die skerm verskyn met gepaardgaande geluide. Alhoewel die metaleksikografie leiding moet gee oor die leksikografiese bewerking van woordeboeke wat in die elektroniese medium beskikbaar gestel word, is dit nie die teiken van hierdie artikel nie. Die tipe beeldmateriaal wat in hierdie artikel bespreek word, betrek slegs woordeboeke uit die gedrukte medium.

3. Agtergrondsinsligting oor die gebruik van illustrasieprente in woordeboeke

Al-Kasimi (1977: 96 e.v.) wys op die belangrike rol wat illustrasieprente in menslike kommunikasie en die simboliese weergawe van taal gespeel het. Amos Comenius (1592-1670) het byvoorbeeld reeds nadruk gelê op die gebruik van prentillustrasies in die aanleer van taal. Illustrasieprente het redelik laat 'n

toetrede tot die mikrostruktuur van woordeboeke gemaak. Dit is eers met die publikasie van Ogilvie se *The Imperial Dictionary* (tussen 1847 en 1850) en die 1859-uitgawe van Webster se *An American Dictionary of the English Language* dat dié inskrywingstipe op die voorgrond getree het.

Hancher (1988: 93) toon aan dat John Locke reeds in 1690 die gebruik van illustrasieprente sterk aanbeveel het. Lock (1690: 523) het gesê dat sekere voorwerpe

"which the Eye distinguishes by their shapes, would be best let into the Mind in Draughts made of them and (such illustrations would) more determine the signification of such Words, than any other Words set for them, or made use of to define them."

Dit was ten dele hierdie siening van Lock wat die Merriams in 1859 oorreed het om illustrasieprente in Webster se *American Dictionary* te gebruik. Hulle het Lock aangehaal en gesê dat 'n goeie prentjie van die saak wat gedefinieer moet word dikwels 'n duideliker begrip van die saak gee as wat 'n verbale omskrywing kan doen. Hierdie beginsel is sedertdien deur baie leksikograawe aangehaal en gehuldig en het in baie woordeboeke neerslag gevind, onder andere in verskeie publikasies van Merriam-Webster. Tog is die onderliggende beginsels van die gebruik van illustrasieprente nog nooit ordentlik ondersoek en nagevors is nie. Hancher (1988: 93) wys op die behoefte aan navorsing oor kriteria vir die gebruik van illustrasieprente, die spesifieke medium wat gebruik moet word, byvoorbeeld tekeninge of foto's, die bestek van die illustrasieprent en die verhouding tussen die prentjie en die verbale definisie.

Roe (1987) benoem een van die mees tipiese funksies van illustrasieprente en gee terselfdertyd 'n aanduiding van 'n baie algemene persepsie oor hierdie inskrywingstipe as hy sê dat illustrasies sedert die middel van die negentiende eeu een van die belangrikste ensiklopediese elemente van woordeboeke was. Die persepsie dat illustrasieprente tot die ensiklopediese behoort, is in baie gevalle deur die woordeboeke self geskep omdat dit op 'n uiters arbitrêre manier opgeneem is en gereeld geen leksikografiese funksie vervul het nie maar eerder 'n subjektiewe oordeel vergestalt het. Uit Roe (1987) se bespreking van prente ter illustrasie van begrippe uit die plante- en diere-wêreld, in woordeboeke en handboeke, blyk die antroposentriese benadering van die skrywers baie duidelik. Alhoewel woordeboeke, anders as baie natuurkundehandboeke, meestal daarin geslaag het om 'n objektiewer voorstelling van die geïllustreerde saak te gee, is menslike kenmerke steeds aan sommige diersoorte toegeken. Volgens Roe was dit die negentiende-eeuse benadering dat die hoër primate nie net met mense vergelyk is nie, maar dit is ook van hulle verwag om soos mense te loop en op te tree. Woordeboekillustrasies weerspieël die betrokke leksikograaf se subjektiewe siening van so 'n diersoort, en die inligting is nóg realisties nóg semanties in orde. In handboeke en woordeboeke uit dié tyd word oerang-oetangs in illustrasieprente voorgestel as dat hulle regop loop;

dikwels selfs met 'n kerie in die hand (figuur 1). Woordeboeke se illustrasies was dikwels 'n korrekatief op die voorstelling in die natuurkundeboeke. Hierdie regstellende aksie het illustrasieprente as ensiklopediese inskrywings gebruik. Dit het die leksikografiese waarde daarvan in baie gevalle verlaag en die siening versterk dat illustrasieprente redundante inskrywings is.

Figuur 1

al, the *Pythecus satyrus*, and seems to be confined Malacca. It approaches any animal of its tribe. Utting in a perfectly erect posture with coarse hair of a red colour on its back it is about five inches. The length is not known. A single of this species has been captured in Java. It eats both

resembling it, is the chimpanzee (*Troglodytes niger*.)
Cuvier.

Orang-outang,
p. 918.

(Webster's American, 1854)

woods, fr. *orang*, man, and *utan*, a forest, wood, wild, savage. (Zool.) A large monkey (the *Simia* [or *Pythecus*] *satyrus*), in many respects approaching man more closely than any other known monkey. It is about five feet high, and covered with coarse hair of a brownish red or black colour, and has a bare face and a beardless chin. Its arms are very long, reaching to the ankles. The animal is a native of Sumatra and Borneo.

The name is often abbreviated to *orang*, and is also written *orang-outan*, *orang-utan*, and *ourang-outang*.

Orang-outang (*Pythecus satyrus*).

(Webster's American, 1865)

Vir Afrikaans het die WAT ook die persepsie gevestig dat illustrasieprente eintlik maar die ensiklopediese en kosmetiese ter wille is. Alfabetiese onvanpaste kleurillustrasies soos WAT III (G) s'n van Suid-Afrikaanse wapens en WAT IV (H-I) s'n van wildsbokke is sprekende voorbeelde hiervan. In die leksikografie is mooi nie noodwendig funksioneel nie!

Ook Malkiel (1971: 377) stel dit uitdruklik dat 'n prentillustrasie eerder in 'n ensiklopedie hoort as in 'n woordeboek. Na aanleiding van hierdie soort uitspraak beweer Al-Kasimi (1977: 97) dat die gebruik van illustrasieprente selde in die literatuur oor leksikografie behandel word en waar dit wel behandel word, is die bespreking vol wanopvattinge omdat daar min waarde aan die gebruik daarvan geheg word. Sedert hierdie uitspraak van Al-Kasimi was daar gelukkig ingrypende veranderinge, vgl. onder meer Bartholomew en Schoenhals (1983), Landau (1984), Ilson (1987), Roe (1987), Hancher (1988), veral Hupka (1989, 1989a), en Jehle (1990).

Voor 'n bespreking van die leksikografiese funksie van illustrasieprente kort daar 'n evaluering van die wydgehooldige siening dat illustrasieprente slegs ensiklopediese inligting verteenwoordig.

4. Illustrasieprente: ensiklopediese inligting of nie?

4.1 Ensiklopediese inligting in verklarende woordeboeke

Die vraag na die ensiklopediese karakter van illustrasieprente moet in same-

hang met 'n uiteensetting van die algemene aard en omvang van ensiklopediese inligting in woordeboeke behandel word. In die Afrikaanse leksikografie het die begrip *ensiklopediese inligting* 'n uiters negatiewe konnotasie gekry. Dit spruit daaruit voort dat dié begrip hoofsaaklik gebruik is as deel van die negatiewe kritiek wat op die WAT uitgespreek is, vgl. in hierdie verband onder meer Combrink (1979), Odendal (1979) en Gouws (1985). Hierdie kritiek op die WAT was grootliks geregverdig maar dit moet nie gesien word as 'n ontkenning van die waarde van ensiklopediese inligting as sodanig nie. Die kritiek op die WAT was deurgaans op die oordrewe aard van die ensiklopediese inligting. Volgens Vos (1992: 38) het die skerp kritiek op 'n oormaat ensiklopediese inligting daartoe gelei dat daar soms te veel ensiklopediese inligting uit woordeboekartikels gehaal is. Vos sê dat as gevolg daarvan een van die belangrikste semantiese norme in die leksikografie oortree is, naamlik dat die betekenisverklaring volledig en ondubbelsinnig moet wees. Vergelyk hier ook Gouws (1986: 80). Vos (1992: 39) voer ook tereg aan dat ensiklopediese inligting wat 'n ondersteunende rol speel ten opsigte van betekenisverklaring toelaatbaar is. Maar as dit oortollig is en betekenis verdoesel, mag dit nie in die definiens ingesluit word nie.

Dat daar in 'n verklarende woordeboek, en veral in 'n omvattende woordeboek, noodwendig 'n sekere hoeveelheid ensiklopediese inligting moet wees, kan sonder meer aanvaar word, vgl. bv. Gouws (1989: 69). Wat eweneens aanvaar moet word, is die pleidooi vir 'n balans sodat daar nie sprake van oordrewe ensiklopediese inligting is nie. Die metaleksikografiese gesprek oor die hantering van ensiklopediese inligting was tot dusver veral gerig op eentalige verklarende woordeboeke. Ondanks baie aandag wat aan hierdie aspek gegee is, is daar nog geen eenduidige antwoord op die vraag na die grens tussen ensiklopediese en taalkundige inligting nie. Zgusta (1971: 198-9) sê die onderskeid tussen ensiklopediese en taalkundige woordeboeke is nie absoluut nie omdat daar in feitlik elke woordeboek 'n sekere hoeveelheid ensiklopediese inligting is. Hy beskou sommige van hierdie ensiklopediese elemente as onvermybaar. Wiegand (1988: 742-3) stel dit onomwonde dat dit verkeerd is om tussen woordeboeke en ensiklopedieë te onderskei op grond van 'n tweedeling tussen semantiese en ensiklopediese inligting in die leksikografiese definisie. Volgens Wiegand (om te verskyn) is die onderskeiding tussen semantiese en ensiklopediese data glad nie wetenskaplik vanselfsprekend nie.

Teenoor die streng onderskeid wat deur veral strukturele taalkundiges gemaak word tussen ensiklopediese en semantiese inligting, handhaaf volgelinge van die kognitiewe benadering 'n baie soepeler houding deurdat die toepassing van hulle teorie in die leksikografie daartoe lei dat die definisie inligting mag bevat wat andersins as buitetalig beskou word. Geeraerts (1986: 187) beweer dat 'n leksikale konsep al die inligting insluit wat daarmee geassosieer word, sonder 'n onderskeid tussen taalkundige en ensiklopediese inligting. Die toepassing van so 'n siening in die leksikografie hef alle beperkinge op die omvang van ensiklopediese inligting op en skep die geleentheid vir die

opname van 'n magdom inligting wat nie deel van die leksikografiese bewerking behoort te wees nie.

In hierdie verband beweer Vos (1992: 39) dat die kognitiewe semantiek van min waarde is vir die leksikograaf. Terwyl die leksikograaf op soek is na norme, hef die kognitiewe semantiek juis semantiese norme op omdat daar geen onderskeid getref word tussen die buitetalige en die talige werklikheid nie.

En nogmaals sit die leksikograaf tussen verskillende vure. Uit teenstellende semantiese teorieë moet hy 'n keuse maak waarvolgens hy die bewerking in sy woordeboek gaan doen. Hierdie moeilike posisie van die leksikograaf om verskillende taalteoretiese modelle te moet beoordeel, is een van die sterkste motiverings vir die formulering van 'n samehangende leksikografieteorie. Die bestaande semantiese modelle is nie in die eerste plek op die leksikografie gerig nie. Daar bestaan nie tans iets soos 'n model van byvoorbeeld leksikografiese semantiek nie. Voorstelle in verskillende taalteoretiese modelle kan nie sonder meer op woordeboeke van toepassing gemaak word nie. Om byvoorbeeld die sienings van die kognitiewe semantiek sonder meer te interpreteer as 'n model vir die beskrywing van betekenis in 'n verklarende woordeboek kan gewoon nie. Leksikograwe kan maklik mislei word deur te aanvaar dat die kognitiewe semantiek aan hulle die vryheid gee om op 'n onbepaalde manier ensiklopediese inligting op te neem. Die uitsprake van byvoorbeeld Zgusta en Wiegand impliseer nie so 'n oop hek nie. Wiegand (persoonlike mededeling) is van oordeel dat daar in 'n woordeboekdefinisie slegs soveel ensiklopediese inligting verstrekkend mag word as wat nodig is vir 'n duidelike en ondubbelsinnige betekenisoordrag. 'n Nougessette toepassing van die sienings uit die strukturele semantiek lei ook nie tot 'n bevredigende leksikografiese vergestaltung nie aangesien die gerigtheid op betekenisvasstelling deur 'n ontleding in semantiese komponente 'n klomp tersaaklike inligting ontken. Louw (1985: 59; 1985a: 159) se onderskeid tussen gemeenskaplike, diagnostiese en supplementêre komponente is 'n voorbeeldige aanpassing van die teorie van komponentontleding by die eiesoortige behoeftes van die leksikografie. Naas die eng betekenisinligting wat deur die gemeenskaplike en diagnostiese komponente weer-gegee word, bied die supplementêre komponente inligting van 'n meer ensiklopediese aard.

4.2 Ensiklopediese inligting in vertalende woordeboeke

In die leksikografiese gesprek is die begrip "ensiklopediese inligting" veral met betrekking tot verklarende woordeboeke gebruik. Daar word dikwels van die standpunt uitgegaan dat 'n vertalende woordeboek nie binne die bestek van ensiklopediese inskrywings val nie omdat hierdie woordeboeksoort nie 'n definiering van betekenis gee nie maar 'n stel vertaalekwivalente. So 'n siening verskraal die waarde van 'n vertalende woordeboek as 'n inligtingsbron.

Die semantiese lading van 'n vertalende woordeboek strek veel verder as die lysing van vertaalekwivalente. As 'n mens die teikengebruiker se behoeftes in gedagte hou, behoort dit duidelik te wees dat die vertaalekwivalente ter wille van 'n sinvolle betekenisoordrag juis van bykomende inligting voorsien moet word. Daarom is dit so belangrik dat daar baie meer konteksleiding en verklarende aantekeninge as deel van die leksikografiese bewerking verstrekkend moet word. Onderliggend hieraan is die vertrekpunt dat 'n vertalende woordeboek nie net vertaalekwivalente bevat nie maar 'n omvattender leksikografiese bewerking. Vergelyk in hierdie verband ook Gouws (1992). 'n Deel van die inskrywings mag van 'n ensiklopediese aard wees as dit kan help om die semanties-pragmatiese gehalte van die artikel te verhoog. Vertalende woordeboeke behoort gevolglik ook 'n optredegeleentheid aan illustrasieprente te bied.

4.3 Illustrasieprente en ensiklopedisiteit

Na aanleiding van die sensitiwiteit oor taalkundige teenoor nietaalkundige inligting word illustrasieprente in woordeboeke met reg soms as ensiklopediese elemente beskou. As deel van sy opdrag om 'n wye inligtingsoordrag vir gevorderde aanleerders daar te stel, neem die *Oxford Advanced Learner's Dictionary (encyclopedic edition)* byvoorbeeld heelwat eiename as lemmas op. In hierdie artikels word daar dikwels foto's ingesluit. Die lemma *Concorde* is vergesel van 'n foto van dié vliegtuig en in die artikel van die lemma *Nicholson* wat na die Britse skilder Ben Nicholson verwys, is daar 'n foto van een van sy werke. Hierdie illustrasieprente het 'n ensiklopediese funksie. Dit geld ook die funksie van talle illustrasieprente in die WAT. Waar die opname van 'n illustrasieprent gerig is op 'n oordrag van inligting wat nie nodig is vir 'n geslaagde betekenisoordrag nie, soos in die bogenoemde voorbeelde, is dié prente ensiklopediese inskrywings. Ensiklopedisiteit is ook ter sprake as 'n illustrasieprent dupliseerend optree omdat die inligting reeds per verbale definisie aangebied is. Maar dit moet onthou word dat die benadering om in 'n woordeboek ruimte te laat vir 'n sekere hoeveelheid ensiklopediese inligting, ook die opname van illustrasieprente geld. Om weer na die WAT te verwys: heelwat prente in die WAT is opgeneem as deel van die toelaatbare ensiklopediese belading van 'n omvattende woordeboek en dié adressering dra by tot 'n beter bewerking van die behandelingseenheid.

Ondanks hulle ensiklopediese optrede strek die leksikografiese funksie van illustrasieprente veel verder. Ongelukkig, in aansluiting by Al-Kasimi (1977: 197) se reeds genoemde uitspraak dat die gebruik van illustrasieprente selde in die leksikografiese literatuur behandel word, word die funksionele bestek van hierdie mikrostrukturele inskrywing te dikwels beperk tot 'n enkele waarde. Dit kan in 'n hoë mate aan onvoldoende navorsing toegeskryf word.

Navorsing behoort ostensiewe materiaal as 'n formele leksikografiese kategorie met 'n meerfunksionele optrede te bewys.

5. Illustrasieprente in verklarende woordeboeke

Illustrasieprente kan 'n belangrike rol speel in die oordra van semantiese en pragmatiese inligting maar dan mag dit nie op 'n arbitrêre en onsistematiese manier aangebied word nie. Die gebruik van illustrasieprente moet 'n deel van die omskrewe bewerkingsopdrag van die woordeboek wees en die adressering moet op 'n konsekwente manier toegepas word, vgl. ook in hierdie verband Al-Kasimi (1977: 100) se uiteensetting.

In 'n verklarende woordeboek moet 'n illustrasieprent 'n eenduidige betekenisoordrag help verseker. Die illustrasieprent kan óf 'n aanvulling tot die verbale definiens óf 'n selfstandige definiens wees. Die algemeenste optrede is as aanvulling tot die verbale definiens. Ook 'n nie-verbale definiens is verantwoordelik vir die primêre betekenisoordrag. In die *Duden Bedeutungswörterbuch* het die lemma *Specht* slegs die volgende semantiese bewerking: "ein Vogel (siehe Bild)" (figuur 2). In die plek van 'n verbale definiens is daar slegs 'n breë genusaanduiding met 'n artikel-interne kruisverwysing na die illustrasieprentjie wat verantwoordelik is vir die volle semantiese oordrag. Hier gaan dit om die behandeling van 'n lemma waarvan die referent waarskynlik bekend is aan die teikengebruiker. Vanweë sy eksplisietheid lei die illustrasieprent hier tot 'n onmiddelliker inligtingsoordrag. Die verbale definiens word ingekort ten gunste van die doeltreffender ostensiewe definiëring.

Figuur 2

Specht, der; -[e]s, -e: /ein Vogel/ (siehe Bild).

Speck, der; -[e]s; a) (bes. beim Schwein vorkommendes) viel Fett

enthaltendes Gewebe, das als dicke Schicht unter der Haut sitzt: das Schwein hat viel S. b) aus dem Fettgewebe bes. des Schweines gewonnenes Nahrungsmittel: zum Essen gab es Kartoffeln mit S.

Specht

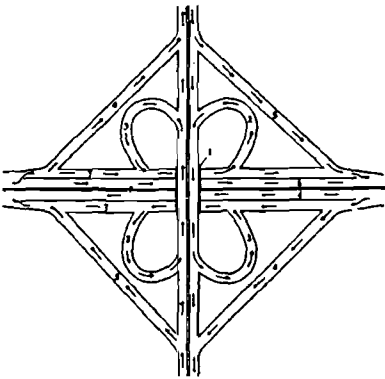
Daar bestaan verskillende motiverings vir die gebruik van illustrasieprente in woordeboeke. Naas die funksie om 'n kitsbetekenisoordrag te bewerk, word

illustrasieprente onder meer gebruik as hulle meer onderskeidende kenmerke besit as hulle verbale teenhangers, wanneer die verbale definiens onekonomies is of dit nie voldoende erkenning kan gee aan ruimtelike verhoudings nie (vgl. Al-Kasimi 1977: 100). Elke optrede van 'n illustrasieprent moet deur die spesifieke woordeboek en sy eie tipologiese kriteria bepaal word en die implikasies vir die artikelstruktuur moet besef en deurgevoer word. Ostensiewe definiëring moet 'n invloed op die omvang en inhoud van die verbale definiens hê. Dit is leksikografies onaanvaarbaar om naas die gebruik van 'n illustrasieprent ter wille van semantiese oordrag steeds 'n volle verbale definiens te hê. Hierdie soort duplisering van inligting kom dikwels voor omdat illustrasieprente nie as 'n formele leksikografiese kategorie hanteer word nie maar eerder as 'n toevallige en arbitrêre toevoeging tot die artikel gesien word. Die lemma *klawerbrug* word in *WAT VI* behandel. Die bewerking sluit 'n illustrasieprent plus 'n volledige verbale definiëring in. Die omvang van die verbale definiens verskraal die funksionele waarde van die ostensiewe inskrywing. Die tipe benadering is onaanvaarbaar en verlaag die gehalte van die woordeboek. (Figuur 3.)

Figuur 3

kla'werbrug. (padbou) Kruiingsbrugkompleks by 'n nagenoeg reghoekige kruising van twee hoofpaaie of snelweë op verskillende vlakke, waarby (by linksverkeer) voertuie wat regs moet afdraai uit die bo-oorpad n/d onderdeurpad, of andersom, nie die deurgaande verkeerstrome

deur kruising onderbreek nie, maar deur 'n geleidelike linksdraai beweging in 'n driekwertsirkel met 'n draaiafrit of draaioprit (klawerbladlus) langs b/d linkerbaanverkeer v/d dwarspad aansluit, terwyl linksaansluiting uit die bo-oorpad b/d onderdeurpad, of andersom, langs 'n diagonale (skuins) afrit of oprit (diagonale aansluitingspad) geskied, en waarby vir geleidelike vaartversnelling of -vermindering en vir die ineen- en uiteenvloeiing van verkeerstrome soms voorsiening gemaak word deur ekstra verkeersbane i/d onderdeur- en (of) die bo-oorpad; klawerblaarbrug—so genoem omdat die klawerbladlusse in vorm en rangskikking aan 'n klawerblaar (bet. I) laat dink:

VOLLE KLAWERBRUG

1. Brug	2. Draaioprit
3. Draaiafrit	2 en 3. Klawerbladlusse
4. Diagonale oprit	5. Diagonale afrit
4 en 5. Diagonale aansluitingspaaie	
6. Hoofverkeersbaan	
7. Ekstra verkeersbaan vir vaartversnelling of -vermindering	
8. Bo-oorpad	9. Onderdeurpad

6. Illustrasieprente in vertalende woordeboeke

6.1 Die basiese artikelstruktuur van 'n vertalende woordeboek

Volgens Wiegand (1989: 470) het selfs die eenvoudigste verklarende woordeboek 'n vaste struktuur met artikels wat telkens ten minste twee komponente bevat. Dit beskou hy as die basisstruktuur. Die woordeboekartikel bestaan uit die vormlike komponent, die lemma, en die semantiese kommentaar daarop. Op Wiegand se siening van wat alles in die semantiese kommentaar tuis behoort, word nie ingegaan nie. Volgens hierdie siening van Wiegand is die semantiese kommentaar 'n verpligte deel van die artikel van enige verklarende woordeboek.

Analoog hieraan werk Hansen (1990: 3) met die struktuur van artikels in vertalende woordeboeke. Sy beskou die lemma en die vertalingsprofiel, dit is die vertaalekwivalente en die inligting wat onmiddellik daarmee verband hou, as die verpligte komponente van 'n artikel in enige vertalende woordeboek. Soos die semantiese kommentaar in 'n verklarende woordeboek kan die vertalingsprofiel in 'n vertalende woordeboek verskillende mikrostrukturele inskrywings bevat. Die teikengebruiker van 'n spesifieke woordeboek sal die inhoudelike verskeidenheid van hierdie komponente bepaal. Ter wille van terminologiese eenvormigheid word die term "semantiese kommentaar" voortaan gebruik met verwysing na sowel verklarende as vertalende woordeboeke (vgl. Wiegand 1988a: 564). Dit vervang in hierdie bespreking die term "vertalingsprofiel". Die mees tipiese inskrywing wat saam met vertaalekwivalente in die semantiese kommentaar optree, is 'n betekenisdifferensiasie. Dit is, volgens Hansen (1990: 27), 'n semanties-pragmatiese inskrywing wat die gebruiker help om die korrekte vertaalekwivalent te kies. In hierdie artikelgleuf het illustrasieprente 'n funksionele optrede.

6.2 Die funksionele waarde van illustrasieprente

Illustrasieprente kan op verskillende plekke en met verskillende funksies in vertalende woordeboeke optree. In die bespreking wat volg, word daar net gewerk met hulle optrede as deel van die semantiese kommentaar van die artikel.

Al-Kasimi (1977: 98) ken twee funksies aan illustrasieprente in vertalende woordeboeke toe. Eerstens help hulle met die vaslegging van die verbale ekwivalente en, tweedens, dien hulle as veralgemenende voorbeelde wanneer verskeie prente gebruik word om die konsep te vestig wat geïllustreer word. Dit is belangrike funksies maar dit dek steeds nie die volle funksionele opdrag van hierdie inskrywings nie. Vervolgens word daar aandag gegee aan enkele ander motiverings vir die gebruik van ostensiewe inskrywings in die semantiese kommentaar. Dit moet ook in gedagte gehou word dat die adressering

van illustrasieprente nie altyd van dieselfde aard is nie. Ostensiewe adressering kan van 'n lemmatiese of 'n nie-lemmatiese aard wees. Die spesifieke mikrostrukturele optrede is telkens van bepalende belang. Twee motiverings vir die gebruik van illustrasieprente word vervolgens bespreek, te wete vertaalbaarheid en betekenisdifferensiasie. Aan gebruiksdifferensiasie word slegs kortliks aandag gegee.

6.2.1 Vertaalbaarheid

Alhoewel vertaalekwivalente verpligte elemente in die semantiese kommentaar is, is die hoofopdrag van die opsteller van 'n vertalende woordeboek nie net die gee van vertaalekwivalente nie, maar wel die daarstelling van doeltaalitems wat binne 'n spesifieke konteks in die doeltaal gebruik kan word om die brontaalvorm mee te vertaal. Volgens Hausmann (1977: 55) is dit nie woorde wat vertaal word nie maar woorde in bepaalde kontekste. Vertaalekwivalente moet op so 'n manier aangebied word dat die woordeboekgebruiker op 'n enkoderende manier daarmee kan omgaan. Ekwivalensie is 'n verhouding tussen die denotatiewe, konnotatiewe en sintagmatiese aspekte van lemma en vertaalekwivalent (Kromann e.a. 1984: 188). Wanneer 'n vertaalekwivalent verstrekkend word, moet die leksikograaf seker wees dat die ekwivalentverhouding aan hierdie vereistes voldoen. As daar nie in die doeltaal 'n leksikale item is wat so 'n verhouding met die lemma kan aangaan nie, moet die leksikograaf bykomende inligting verstrekkend ter bereiking van 'n verhouding van kommunikatiewe ekwivalensie. Kromann e.a. (1991: 2720) sê dat waar sowel die lemma as die vertaalekwivalent monosemies is en ooreenstem wat hulle denotatiewe en konnotatiewe waardes betref, is daar nie 'n behoefte aan bykomende semantiese inligting nie. So 'n soort lemma het 'n hoë graad van vertaalbaarheid.

Die vertaalbaarheid van 'n lemma word deur verskillende aspekte beïnvloed. Volgens Barchudarov (1979: 55) het verskillende betekenisstipes verskillende grade van vertaalbaarheid, met dié van referensiële betekenis die hoogste. Vertaalbaarheid hang ook af van die vertroutheid by die sprekers van die doeltaal met die saak waarna die lemma verwys. 'n Leksikale item met referensiële betekenis kan vir 'n bepaalde taalpaar 'n hoë graad van vertaalbaarheid hê omdat albei die sprekersgroepe die nodige verwysingsraamwerk het. Daarnaas kan dieselfde leksikale item met betrekking tot 'n ander doeltaal 'n lae vertaalbaarheidsgraad hê omdat dié sprekers 'n ander verwysingswêreld het.

Uit Kromann e.a. (1991: 2720) se aangehaalde siening dat artikels waarvan die lemma en vertaalekwivalent monosemies is en identiese konnotasies en denotasies het, nie bykomende semantiese inligting hoef te kry nie, volg dat sulke artikels nie illustrasieprente nodig het nie. Die genoemde eienskappe van hierdie lemmas en vertaalekwivalente gee ook aan hulle 'n hoë graad van vertaalbaarheid. Maar 'n hoë vertaalbaarheidsgraad alleen diskwalifiseer nie

die moontlike gebruik van illustrasieprente nie. Die vertaalbaarheid van 'n polisemiese lemma kan hoog wees wat al sy betekenisonderskeidinge betref. Die gebruiker van die woordeboek kan egter nie sonder verdere leiding 'n keuse uit die lys vertaalekwivalente maak nie. Bykomende semantiese inligting, byvoorbeeld betekenisdifferensiasie, is dan nodig en dit kan tot die funksionele gebruik van illustrasieprente lei.

Daar is verskillende redes vir 'n lae vertaalbaarheidsgraad. Die vertaalbaarheidsgraad van 'n bepaalde leksikale item is nie absoluut nie maar word deur die doeltaal bepaal. Lemmas in 'n vertalende woordeboek wat vir die spesifieke optrede 'n lae vertaalbaarheid het, se vertaalekwivalentparadigma behoort deur bykomende semantiese inligting aangevul te word. 'n Lae graad van vertaalbaarheid kan maklik verhinder dat 'n ondubbelsinnige betekenis-oordrag by die teikengebruiker uitkom. Die leksikograaf kan dalk 'n doeltaalitem kry wat semanties ekwivalent is aan die lemma maar ondanks die semantiese ekwivalensie kan kommunikatiewe ekwivalensie ontbreek omdat daar byvoorbeeld konnotatiewe, register- of gebruiksverskille tussen lemma en vertaalekwivalent bestaan. Die semantiese kommentaar van so 'n artikel moet inskrywings bevat wat gerig is op die bereiking van suksesvolle kommunikatiewe ekwivalensie. 'n Goed gekose illustrasieprent kan in so 'n artikel 'n funksionele en waardevolle mikrostrukturelement wees.

6.2.1.1 Nulekwivalensie

In die leksikografie word daar veral drie tipes ekwivalentverhoudinge onderskei, naamlik absolute, gedeeltelike en nulekwivalensie. Hierdie ekwivalenttipes geld tussen pare leksikale items. Nulekwivalensie beteken dat daar vir 'n brontaalitem 'n leksikale gaping in die doeltaal is. Dit kan óf 'n referensiële gaping wees, waar die referent onbekend is in die doeltaal, óf 'n linguïstiese gaping, waar die referent bekend is in die doeltaal maar daar nie 'n leksikale item is om dit mee te beskryf nie, vgl. Dagut (1981: 64) en Gouws (1989: 176). 'n Surrogaatekwivalent word dan verstrekkend deurdat die betekenis van die lemma deur 'n omskrywing of op 'n ander manier in die doeltaal aangebied word. In die geval van linguïstiese gapings kan 'n kriptiese betekenisverklaring verstrekkend word omdat die doeltaalsprekers vertrou is met die referensiële waarde van die lemma. Referensiële gapings het ingrypende gevolge vir die leksikografiese bewerking van die lemma. Hier is 'n illustrasieprent dikwels meer werd as 'n dosyn woord.

Waar nulekwivalensie die gevolg is van 'n referensiële leksikale gaping in die doeltaal kan 'n surrogaatekwivalent selde 'n optimale betekenis-oordrag bewerk. Bykomende verbale inligting in die semantiese kommentaar sal in so 'n geval waarskynlik nie in 'n komplementêre verhouding tot die surrogaatekwivalent staan nie. Die nie-lemmatiese adressering van hierdie inskrywings sal eerder die surrogaatekwivalent as adres hê in 'n poging om die betekenis-

weergawe van die surrogaatekwivalent te verbeter. Hierdie elemente van die semantiese kommentaar gee gevolglik nie inligting oor die lemma nie maar lig die surrogaatekwivalent toe. In Van Dale se *Groot Woordeboek: Engels-Nederlands* word die lemma *dowerhouse* semanties soos volg bewerk:

"voor de weduwee bestemd huisje <op landgoed; als onderdeel v. weduwgift>."

Daar is 'n leksikale gaping in Nederlands en die surrogaatekwivalent is die omskrywing "voor de weduwee bestemd huisje". Op hierdie surrogaat word kommentaar gelewer met die inskrywings tussen die punthakies. In die punthakiegleuf word twee bykomende inskrywings gegee ter verheldering van die surrogaatekwivalent. Die punthakiegleuf is 'n komponent van die semantiese kommentaar en het die surrogaatekwivalent as adres. Dit is nie primêr inligting oor die lemma nie maar oor die doeltaalinskrywing. So 'n komponent van die artikel is nie regstreeks deel van die leksikografiese bewerking van die lemma nie maar vorm deel van 'n sekondêre bewerking met 'n ander behandelingseenheid as teiken. Die behandelingseenheid is die vertaalekwivalent en die bykomende inskrywings is nodig omdat die surrogaatekwivalent nie voldoende inligting bied vir 'n ondubbelsinnige betekenisoordrag nie.

Die gebruik van lemmatiese en nie-lemmatiese adressering in een artikel veroorsaak 'n topiekverskuiwing want elke nie-lemmatiese adres is 'n nuwe topiek binne die artikel (Hausmann en Wiegand 1989: 329). Topiekverskuiwing verhoog noodwendig die inligtingsdigtheid asook die moeilikheidsgraad van 'n woordeboekartikel. Betekenisoordrag word ten beste bewerk deur 'n lemmatiese adressering aangesien dié inligting regstreeks met die lemma in verband gebring kan word. Waar die semantiese kommentaar 'n surrogaatekwivalent bevat wat onvoldoende betekenisleiding gee, is dit beter om inligting te verstrek met 'n lemmatiese adressering. Illustrasieprente vul nie leemtes in die surrogaatekwivalent se inligtingslading nie maar bied 'n volledige betekenisoordrag naas die minder bevredigende verbale ekwivalent. Die verbinding van die verbale en die ikoniese medium lewer hier 'n suksesvoller resultaat. Illustrasieprente kan nie in die bewerking van alle lemmas aangewend word nie; die lemma *dowerhouse* leen hom byvoorbeeld in 'n vertalende woordeboek nie tot 'n ostensiewe adressering nie, maar waar die vertaalbaarheid van 'n lemma laag is weens die probleem van nulekwivalensie, het 'n ostensiewe ekwivalent 'n hoë inligtingswaarde; veral ook vanweë die lemmatiese adressering daarvan.

In sommige gevalle van nulekwivalensie word die betekenisoordrag beperk tot 'n onbevredigende surrogaatekwivalent; sonder die toevoeging van ander inskrywings in die semantiese kommentaar. In die Afrikaans-Duitse afdeling van Steyn e.a. se *Wörterbuch* kry die lemma *mahem* die volgende semantiese bewerking:

"eine Art Kranich."

Hierdie inskrywing is 'n surrogaatekwivalent met 'n lemmatiese adressering. Die lemma word binne 'n bepaalde semantiese veld geplaas maar glad nie verder onderskei van ander lede van dié klas nie. Die betekenisoordrag misluk grootliks. Die gebruik van 'n illustrasieprent in die semantiese kommentaar sou tot 'n veel beter leksikografiese bewerking gelei het. 'n Soortgelyke probleem in dieselfde woordeboek is die hantering van die lemma *malgas* wat slegs 'n omskrywende surrogaatekwivalent as enigste element in die semantiese kommentaar het:

"Seevogel (Kapküste) einer Gans ähnelnd."

Ook hier sou ostensiewe lemmatiese adressering die semantiese oordrag verbeter het. Waar die semantiese kommentaar beperk word tot 'n surrogaatekwivalent behoort dié ekwivalent so volledig as moontlik te wees en liefs, al is dit in 'n vertalende woordeboek, 'n volle verbale definiëring van die lemma te gee. Tussen Nederlands en Engels geld nulekwivalensie vir die Nederlandse woord *klussenbus*. Van Dale se *Groot woordeboek: Nederlands-Engels* behandel die lemma *klussenbus* soos volg:

"bus taking (unemployed) people around to do oddjobs in the community".

Die surrogaatekwivalent is 'n volledige betekenisomskrywing. Geen illustrasieprent of ander bykomende inskrywings in die semantiese kommentaar is nodig om die betekenisoordrag te laat slaag nie. Waar 'n lemma 'n lae graad van vertaalbaarheid het en daar 'n verhouding van nulekwivalensie bestaan, is dit dikwels moeilik om 'n verhouding van semantiese ekwivalensie tussen bron- en doeltaal te bereik. Deur naas die surrogaatekwivalent ook ander inskrywings in die semantiese kommentaar op te neem, kan die probleem dikwels oorbrug word. Die regstreekse lemmatiese adressering van 'n ikoniese mikrostruktuurelement kan help om ekommunikatiewe sukses te bewerkstellig. Dit is veral moontlik danksy die direkte en eksplisiete voorstelling wat tot 'n kitsontsluiting van inligting lei.

6.2.2 Betekenisdifferensiasie

6.2.2.1 By divergensie as ekwivalentverhouding

Divergensie is een van die ekwivalentverhoudinge binne die breër kategorie van gedeeltelike ekwivalensie. Dié verhouding geld wanneer daar vir 'n bepaalde lemma meer as een vertaalekwivalent bestaan, vgl. Rettig (1985: 94)

en Gouws (1989: 160). Die algemeenste voorbeeld van divergensie is semantiese divergensie wat voorkom waar die lemma polisemies is en daar vir elke polisemiese onderskeiding 'n ander vertaalekwivalent voorsien moet word. Een van die opdragte aan die leksikograaf is om in so 'n geval die nodige leiding te verstrek wat sy gebruiker daartoe in staat sal stel om die korrekte ekwivalentkeuse te maak. Daar is verskillende inskrywingstipes wat in die semantiese kommentaar opgeneem kan word om betekenisdifferensiasie te bewerk. Dit is 'n breë kategorie wat volgens Hansen (1990: 27) uit semanties-pragmatiese aangawes bestaan. As element van die semantiese kommentaar is illustrasieprente ook semanties-pragmatiese aangawes wat betekenisdifferensiasie ten doel het.

Een van die algemeenste gebreke in vertalende woordeboeke, en by name Afrikaanse vertalende woordeboeke, is die miskenning van die verwarring wat semantiese divergensie veroorsaak. Dit is geen vreemde verskynsel om in die semantiese kommentaar van 'n artikel in 'n vertalende woordeboek slegs 'n lysie vertaalekwivalente sonder enige toeliggende leiding te sien nie. Waar kontekstuele gegewens verstrek word, het die inskrywings 'n nie-lemmatiese adressering wat inligting oor die vertaalekwivalent verstrek om hom van die ander te kan onderskei. Waar daar tussen die bron- en doeltaalsprekers nie groot kultuurverskille bestaan nie, is bondige konteksleiding meestal voldoende om die onderskeid te ekspliseer en kommunikatiewe ekwivalensie te bewerk. Hoe groter die kultuurverskille tussen die twee sprekersgroepe, hoe omvattender moet die toeligtig wees om betekenisdifferensiasie te verseker.

In die bereiking van betekenisdifferensiasie help illustrasieprente om 'n verbale vertaalekwivalent aan die buitetalige werklikheid te veranker. By divergensie is die vertaalekwivalent die teiken van die illustrasieprent. Tog het die illustrasieprent nie net 'n nie-lemmatiese adres nie want al tree dit in die semantiese kommentaar op om toeligtig ter betekenisdifferensiasie by 'n bepaalde vertaalekwivalent te verstrek, bly dit terselfdertyd 'n ostensiewe vertaalekwivalent met 'n lemmatiese adres. Anders as verbale toeligtig wat vir betekenisdifferensiasie gebruik word, het illustrasieprente 'n dubbele adresseringsfunksie. Dit verhoog die eksplisietheid van die inligtingsaanbod en vergemaklik die gebruiker se taak om die korrekte vertaalekwivalent te kies.

Die *Kenkyusha's Lighthouse English-Japanese Dictionary* is vir Japannese teikengebruikers geskryf. Hierdie woordeboek maak op 'n voortrefflike manier gebruik van verskillende mikrostrukturele inskrywings, onder meer ostensiewe vertaalekwivalente, om betekenisdifferensiasie by divergensie te bewerk. Vergelyk die artikels van die lemmas *reed* en *spool* (figure 4 en 5). Die lemma *reed* het vyf polisemiese waardes met afsonderlike vertaalekwivalente vir elk. Vir die vertaalekwivalent van die dominante polisemiese onderskeiding word 'n illustrasieprent verskaf om 'n ondubbelsinnige inligtingsoordrag te verseker. *Spool* se twee betekenisonderskeidings kry elk 'n illustrasieprent met 'n pyltjie by die eerste prentjie om die spesifieke verwysing aan te dui.

Figuur 4

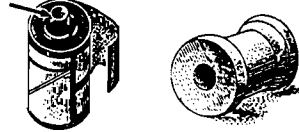
reed /ri:d/ 図 (reads /ri:dz/) 1 ㊦ あし, よし (圖 生植物): Man is but a reed, the weakest in nature, but he is a thinking reed. 人間は1本のあしにすぎない。自然の中でいちばん弱い。しかし人間は考えるあしである (フランスの哲学者パスカル (Pascal) のことば)。2 ㊦ あし (全体)。3 ㊦ (クラリネット・サクソホンなどの) 舌, リード。4 ㊦ あし笛, 牧笛。5 [the ~s] (オーケストラの) リード楽器部; リード楽器の演奏者たち (全体; ㊦ orchestra 囲み)。 (同音 read!)

reed 1

Figuur 5

spool /spú:l/ 図 1 ㊦ (フィルムやタイプライターのスプール, 巻軸。2 ㊦ (米) 糸巻き, 糸車 (英) reel)。

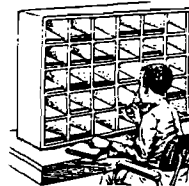
spool 1, 2

Die plasing van illustrasieprent is belangrik. Die *Specht*-voorbeeld uit *Duden* skei die prent van die res van die artikel. Hoe nader die prent aan sy adres geplaas word hoe hoër is sy inligtingswaarde. Die illustrasieprente by *reed* en *spool* word as deel van die betrokke artikels aangebied en dit lei tot 'n beter samehang tussen prent en teks. In die bewerking van tekskohesie is die onderskrif van die illustrasieprent belangrik omdat dit 'n skakel tussen die ikoniese medium en die verbale medium vorm. Hupka (1989: 707) beweer dat die onderskrif 'n kontroleringsfunksie uitoefen oor die interpretasie van die prentjie en dat dit die prent in die taal veranker. Die belangrikste inskrywing in die onderskrif is gewoonlik identies aan die lemma. Daarnaas bevat dit 'n verwysing na daardie betekenisonderskeiding wat die nie-lemmatiese adres van die prent is. In albei die genoemde *Lighthouse*-voorbeelde word dié inligting verstrek.

Lighthouse se ostensiewe adressering in die lemma *pigeonhole* se artikel is minder suksesvol. Daar is divergensie en die artikel maak vir twee polisemiese onderskeidings voorsiening. Die onderskrif van die illustrasieprent het nie 'n verwysing na 'n spesifieke betekenisonderskeiding nie. Dit verlaag die funksionaliteit van die illustrasieprent. (Figuur 6.)

Figuur 6

pi-geon-hole /pidʒɪnhəʊl/ 图 ㊦ (書類などの) 区分け棚, 整理棚。一 ㊦ ㊦ 1 区分け(整理)棚に入れる; 分類整理する。2 棚上げる, 後回しにする。

pigeonhole

6.2.2.2 By konvergensie as ekwivalentverhouding

Die spieëlbeeld van divergensie is konvergensie waar twee brontaalitems dieselfde vertaalekwivalent het. Omdat die bewerkingsrigting in vertalende woordeboeke vanaf die brontaal na die doeltaal is, is konvergensie 'n ekwivalentverhouding waaraan leksikograwe selde aandag gee. Die tipiese artikelstruktuur van 'n vertalende woordeboek het gewoonlik nie 'n gleuf vir ander brontaalitems nie. Waar 'n doeltaalspreker die teikengebruiker van 'n vertalende woordeboek is, is 'n betekenisdifferensiasie tussen brontaalitems met dieselfde doeltaalvertaalekwivalent van die hoogste belang. Hierdie verwysings kan op verskillende maniere hanteer word, maar dit mag nie beperk bly tot 'n blote kruisverwysing nie. Ook hier moet betekenisdifferensiasie plaasvind.

Getrou aan sy opdrag om die doeltaalgebruiker tot diens te wees, gee die *Lighthouse*-woordeboek uitvoerig leiding oor konvergensie. Verwysings na die ander tersaaklike brontaalitems word op verskillende maniere aangebied. Heel dikwels binne 'n raampie wat in die artikel geplaas word. Vergelyk die voorbeeld in die artikel van *examination*. Daar bestaan konvergensie met die Engelse woorde *examination*, *test* en *quiz* wat almal dieselfde Japannese vertaalekwivalent het. Die artikels van die laasgenoemde twee lemmas het kruisverwysings na *examination* se artikel. (Figuur 7.)

Figuur 7

ex·am·i·na·tion /ɪgzæmə'neɪʃən, eg-/ (ex'æmiNĀ-tjən) [考] (~s /-z/)

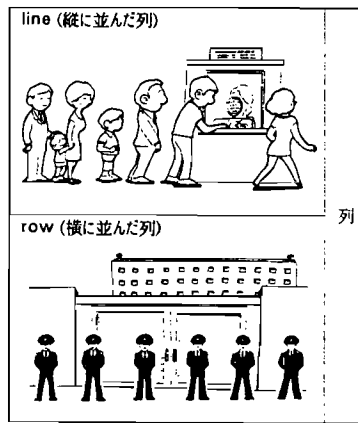
1 ㊦ 試験 (略式語では短縮して exam ともいう): an entrance examination 入学[入社]試験 / an oral examination 口述試験 / We are going to have an examination in English [history] tomorrow. あす英語[歴史]の試験がある / He passed [succeeded in] the examination. 彼は試験に合格した / I'm afraid Susan will fail the examination. スーザンは試験に落ちるのではないだろうか / Tom's performance on [英] in that examination was good [poor]. トムのその試験の成績はよかった[悪かった].

examination (地位や資格を与えるための)	試験
test (習得・理解の程度を見るための)	
quiz (簡単なテスト)	

Die gebruik van illustrasieprente is nogmaals 'n manier waarop 'n eksplisiete en kitsoordrag van die nodige inligting verstrek kan word. Prente wat na albei die brontaalitems verwys, word in die artikel van een lemma verstrek. Die ander lemma se artikel kan slegs 'n kruisverwysing na dié illustrasieprente bevat. Anders as in die geval van divergensie het hierdie illustrasieprente slegs 'n lemmatiese adressering, alhoewel die een prent telkens 'n artikel-

eksterne adres het. Daar bestaan 'n verhouding van konvergensie tussen die Engelse items *line* en *row* en die enkele Japannese vertaalekwivalent. By die tersaaklike polisemiese waarde van *line* gee *Lighthouse* 'n sprekende skets om *line* en *row* van mekaar te onderskei. (Figuur 8.)

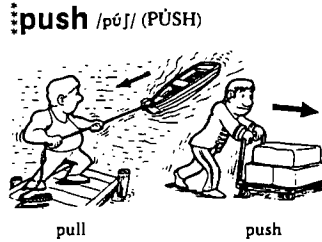
Figuur 8

6.2.2.3 In 'n semantiese veld

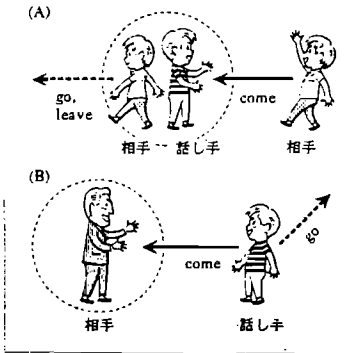
'n Deel van die woordeboek se semantiese opdrag is om betekenisverhoudinge aan te dui. Vir die aanleerder van 'n vreemde taal is dit belangrik om sekere tipes leksikale items wat tot dieselfde semantiese veld behoort met mekaar in verband te kan bring. Waar die teikengebruiker 'n doeltaalspreker is, moet hierdie soort inligting, soos by konvergensie, as brontaalinskrywings hanteer word. Illustrasieprente met 'n brontaaladressering gee op 'n ekonomiese en insigtelike manier leiding. Vergelyk *Lighthouse* se illustrasie by die lemmas *come* en *push* om op die verband met onderskeidelik *go* en *pull* te wys. By *come* word die deiktiese aspek doeltreffender uitgebeeld as wat 'n omskrywing vir 'n vreemdetalyspreker sou kon doen. Die pragmatiese kennis oor die verskil tussen die items *pull* en *push* word eweneens voortreflik uitgebeeld. (Figure 9 en 10.)

Figuur 9

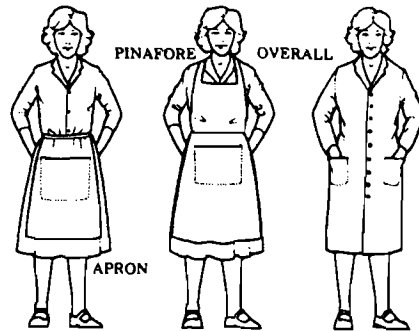
Figuur 10

【置法】 (1) この用法の come は話し手のいる所 [いた所、これから行く所]へやって来ることを表わす (如「挿絵 (A)」。)
 (2) 話し手の関心が向けられている場所へ向かうときにも come が用いられる: My friend Tom didn't come to school today. 私の友人のトムはきょう学校に來なかつた / The little pigs came running to their mother for protection. <V : + 現分> 小豚たちは守ってもらうために母豚のところに駆けてきた。

2 (相手の方へ)行く, 同う, 参上する: I'm coming [Coming]. いま行きます『呼ばれたときの返事』 / I'll come tomorrow afternoon. あすの午後お伺い

Figuur 11

apron /'eɪprən/ n 1 (a) garment worn over the front part of the body to keep the wearer's clothes clean while working. ⇨ illus. (b) any similar covering worn as part of ceremonial dress. 2 hard-surfaced area on an airfield, where aircraft are manoeuvred, loaded or unloaded. 3 (also 'apron 'stage) (in the theatre) part of the stage that extends into the auditorium in front of the curtain. 4 (idm) (tied to) one's mother's, wife's, etc apron strings (too much under) the influence and control of one's mother, etc.

Hierdie tipe betekenisdifferensiasie is ewe nuttig in 'n verklarende woordeboek. Die *Oxford Advanced Learner's Dictionary (encyclopedic edition)* se lemma *apron* het 'n illustrasie om dié leksikale item van *pinafore* en *overall* te onderskei (figuur 11). In die res van die artikel is geen verdere verwysing na die ander twee woorde nie. Dit bewys die funksionele waarde van die illustrasieprent.

6.2.3 Gebruiksdifferensiasie

Naas sy betekenisonderskeidende funksie het ostensiewe adressering ook 'n gebruiksonderskeidende funksie. 'n Woordeboek moet die polisemiese waardes van 'n lemma van mekaar onderskei, maar moet ook erkenning gee aan verskillende gebruike binne een polisemiese waarde. Hiervoor word voorbeeldmateriaal en kontekstuele gegewe gewoonlik gebruik. *Lighthouse* brei die funksionele bestek van illustrasieprente uit om gebruiksheid te verskaf deur 'n ostensiewe aanduiding van tipiese kontekste. Die Engelse woord *span* is polisemies. Een onderskeiding verwys na die afstand tussen twee punte. Dat *span* hier verskillende gebruike het, word per illustrasieprent aangedui: 'n hand, 'n vliegtuig, 'n brug. (Figuur 12.) Dit is 'n tipiese voorbeeld van die verbeeldingryke manier waarop hierdie woordeboek 'n kohesie tussen twee kommunikasiemedie bewerkstellig.

Figuur 12

*span /spæn/ 図 (～s /-z/) 1 ㊦ 端から端まで

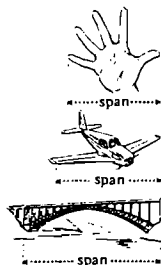
の長さ: 全長, 全幅, 差し渡し; 径間(径間), 張り間【7-チ・橋脚などの支点から支点までの距離】; (航空機の)翼幅【両翼の端から端までの長さ; wingspan ともいう】: The arch has a span of 20 yards. その7-チの径間は20ヤードだ。

2 ㊦ (短い)時間[距離]: for a short span of time しばらくの間 / the average span of life 平均寿命 / Within the brief span of just two

years, this computer has become old-fashioned. たった2年という短期間の間にこのコンピューターは旧式になってしまった。【関連語】life span (寿命)。

3 ㊦ (古語)スパン【親指と小指とを張った長さ; 9インチ(約23センチ)とされている】。

一 ㊦ (spans; spanned; span-ning) ㊦ 1 (川に)橋をかける, ...の兩岸をつなぐ; (橋が川に)かかる: An old bridge spans the river. = The river is spanned by an old bridge. その川には古い橋がかかっている。 2 (期間などが) ...に広がる, 及ぶ: My grandmother's life spanned almost a century. 私の祖母の一生はほとんど1世紀にも及んだ。 3 (親指と小指で...)測る。

7. Slot

Ostensiewe adressering verhoog die funksionaliteit van 'n vertalende woordeboek. Indien die illustreerder daarin slaag om met sy prentjies op tipiese kenmerke te fokus, help die eksplisietheid van die ikoniese medium onder meer met betekenisdifferensiasie en met 'n bewerking van lemmas wat moeilik ver-

taalbaar is en daardeur bevorder dit die kommunikatiewe ekwivalensie. Dit behoort steeds die doelwit van elke vertalende woordeboek te wees.

Erkenning

Die finansiële bystand gelewer deur die Sentrum vir Wetenskapontwikkeling (RGN, Suid-Afrika) vir hierdie navorsing word hiermee erken. Menings uitgespreek en gevolgtrekkings waartoe geraak is, is dié van die outeur en moet nie noodwendig aan die Sentrum vir Wetenskapontwikkeling toegeskryf word nie.

Verwysings

- Al-Kasimi, A.M. 1977. *Linguistics and Bilingual Dictionaries*. Leiden: E.J. Brill.
- Barchudarov, L. 1979. *Sprache und Übersetzung. Probleme der allgemeinen und speziellen Übersetzungstheorie*. Leipzig: Moskau.
- Bartholomew, D.A. en L.C. Schoenhals. 1983. *Bilingual Dictionaries for Indigenous Languages*. Mexico: Summer Institute of Linguistics.
- Combrink, J.G.H. 1979. Die Sesde Deel van die W.A.T. *Standpunte* 140 (32-2): 49-64.
- Cowie, A.P. (Red.). 1987. *The Dictionary and the Language Learner*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Crowther, J. (Red.). 1992. *Oxford Advanced Learner's Dictionary — Encyclopedic Edition*. Oxford: Oxford University Press.
- Dagut, M. 1981. Semantic Voids as a Problem in the Translation Process. *Poetics Today* 2(4): 61-71.
- Geeraerts, D. 1986. *Woordbetekenis: een Overzicht van de Lexicale Semantiek*. Leuven: Acco.
- Gouws, R.H. 1985. Die sewende deel van die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. *Standpunte* 178: 13-25.
- Gouws, R.H. 1986. Afrikaans Lexicography. Hartmann, R.R.K. (Red.). 1986: 69-77.
- Gouws, R.H. 1989. *Leksikografie*. Kaapstad: Academica.
- Gouws, R.H. 1992. Kommunikatiewe ekwivalensie in vertalende woordeboeke — 'n probleem vir die vertaler. *S.A. Tydskrif vir Taalkunde* 10 (1): 37-42.
- Grebe, P. e.a. 1970. *Der Große Duden 10. Bedeutungswörterbuch*. Mannheim: Bibliographisches Institut.
- Hancher, M. 1988. Bagpipe and Distaff: Interpreting Dictionary Illustrations. *Dictionaries* 10: 93-109.
- Hansen, G.B. 1990. *Artikelstruktur im zweisprachigen Wörterbuch*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Hartmann, R.R.K. (Red.). 1986. *The History of Lexicography*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hausmann, F.J. 1977. *Einführung in die Benutzung der neufranzösischen Wörterbücher*. Romanistische Arbeitshefte 19. Tübingen: Max Niemeyer.
- Hausmann, F.J. 1989. *Das Definitionswörterbuch*. Hausmann, F.J. e.a. (Reds.). 1989-1991: 981-988.
- Hausmann, F.J. en H.E. Wiegand. 1989. Component Parts and Structures of Monolingual Dictionaries. Hausmann, F.J. e.a. (Reds.). 1989-1991: 328-360.

- Hausmann, F.J., O. Reichmann, H.E. Wiegand en L. Zgusta.** (Reds.). 1989-1991. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography.* Berlyn: Walter de Gruyter.
- Illson, R.** 1987. Illustrations in Dictionaries. Cowie, A.P. (Red.). 1987: 193-212.
- Jehle, G.** 1990. *Das englische und französische Lernerwörterbuch in der Rezension.* Tübingen: Max Niemeyer.
- Kritzinger, M.S.B. e.a.** 1986¹³. *Groot woordeboek / Major Dictionary.* Pretoria: J.L. van Schaik.
- Kromann, H-P., T. Riiber en P. Rosbach.** 1984. Überlegungen zu Grundfragen der zweisprachigen Lexikographie. Wiegand, H.E. (Red.). 1984: 159-238.
- Kromann, H-P., T. Riiber en P. Rosbach.** 1991. Principles of Bilingual Lexicography. Hausmann e.a. (Reds.). 1989-1991: 2711-2728.
- Landau, S.I.** 1984. *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography.* New York: The Scribner Press.
- Locke, J.** 1690. *An Essay Concerning Human Understanding.* Londen. Geredigeer deur P.H. Nidditch. 1975. Oxford: Clarendon.
- Louw, J.P.** (Red.). 1985. *Lexicography and Translation.* Kaapstad: Bybelgenootskap van Suid-Afrika.
- Louw, J.P.** 1985a. A Semantic Domain Approach to Lexicography. Louw, J.P. (Red.). 1985: 157-197.
- Malkiel, Y.** 1971. Lexicography. Reed, C.E. (Red.). 1971: 363-387.
- Martin, W. e.a.** (Reds.). 1989². *Van Dale Groot Woordenboek Engels-Nederlands.* Utrecht / Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- Martin, W. e.a.** (Reds.). 1991². *Van Dale Groot Woordenboek Nederlands-Engels.* Utrecht / Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- Munske, H.H. e.a.** (Reds.). 1988. *Deutscher Wortschatz.* Berlyn: Walter de Gruyter.
- Odendal, F.F.** 1979. Plus positief en plus negatief. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 19 (1): 24-41.
- Ogilvie, J.** 1850. *The Imperial Dictionary.* Edinburg: Blackie.
- Reed, C.E.** (Red.). 1971. *The Learning of Language.* New York: Appleton-Century-Crofts.
- Rettig, W.** 1985. Die zweisprachige Lexikographie Französisch-Deutsch, Deutsch-Französisch. Stand, Probleme, Aufgaben. *Lexikographica* 1: 83-124.
- Roe, K.E.** 1987. *Natural History Illustrations in General Dictionaries.* Ongepubliseerde referaat gelewer by die kongres van die Dictionary Society of North America.
- Steyn, H.A. e.a.** 1970⁶. *Wörterbuch: Deutsch-Afrikaans / Afrikaans-Deutsch.* Pretoria: J.L. van Schaik.
- Takebayashi, S. en Y. Kojima** (Reds.). 1990². *Kenkyusha's Lighthouse English-Japanese Dictionary.* Tokio: Kenkyusha.
- Vos, I.L.** 1992. *Semantiese norme in Afrikaanse verklarende woordeboeke.* Ongepubliseerde MA-tesis. Universiteit van Stellenbosch.
- Webster, N.** 1859. *An American Dictionary of the English Language.* Springfield, Massachusetts: Merriam.
- Wiegand, H.E.** (om te verskyn). *Zur Unterscheidung von semantischen und enzyklopädischen Daten in Fachwörterbüchern.*
- Wiegand, H.E.** (Red.). 1984. *Germanistische Linguistik* 3-6/84. Hildesheim: Georg Olms Verlag.
- Wiegand, H.E.** 1988. Was eigentlich ist Fachlexikographie? Munske, H.H. e.a. (Reds.). 1988: 729-790.
- Wiegand, H.E.** 1988a. Shangai bei Nacht. Wiegand, H.E. (Red.). 1988b: 521-626.

- Wiegand, H.E.** (Red.). 1988b. *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie* VI (2). Hildesheim: Georg Olms Verlag.
- Wiegand, H.E.** 1989. Formen von Mikrostrukturen im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch. Hausmann, F.J. e.a. (Reds.). 1989-1991: 462-501.
- Woordeboek van die Afrikaanse Taal.* Pretoria: Staatsdrukker.
- Zgusta, L.** 1971. *Manual of Lexicography.* Den Haag: Mouton.